

Eskatologinen populismi ja väestönvaihtomyytti

Toni Saarinen

Ajatus maailmanlopusta on sekä syy että työkalu ideologiselle toiminnalle myös nykyaikana. Kansan nimissä puhuvat populistit eivät pyri vain edustamaan tavallisia ihmisiä, vaan monissa tapauksissa alleviivaavat kansan olemassaoloon kohdistuvaa uhkaa. Kutsun tätä eskatologiseksi populismiksi. Se hyödyntää ja uudistaa vanhempien myyttien kieltä ja kuvastoa limittyen monimutkaisin tavoin myös salaliittoajatteluun.

Populismien tutkimuksessa painottuvat useammin poliittiset kuin uskomukselliset ulottuvuudet (poikkeuksia mm. Forlenza 2019; Gardell 2021; Stoica 2017). Tässä artikkelissa keskeistä onkin se, kuinka länsimainen populismi sisältää myyttistä kieltä ja pohjautuu myyttisiin ideoihin. Myytit mallintavat ihmisen ja yhteisön suhdetta luontoon, elämään ja

aikaan paljastaen jotakin tuntemattomasta – ja eräs suuri tuntematon on tulevaisuus. Myös populismien myyteissä painottuvat yhteiskuntien ja kansojen kehityskulut kohti jotain uutta ja vierasta, sekä voimat, jotka vastaavat näistä kehityskuluista. Projisoidessaan tulevaisuuteen nykyhetken toiveita ja pelkoja, populismi rakentaa tunteisiin vetoa-

vaa kertomusta kuvaamansa kansan erityislaadusta sekä joskus tuon erityisyyden katoamisesta.

Kuva *eskatologisesta* eli jonkin merkittävän lopun sisältävästä ajasta rakentuu tunteisiin vetoavien myyttisten symbolien ja kertomusten kautta. Eskatologisuus merkitsee minulle yksilön tai yhteisön tulkintaa maailmassa havaitta-

vasta muutoksesta, ja siihen sisältyy moraalinen ulottuvuus. Tämän päätepiste saattaa olla *apokalypsi*, tapahtuma, joka luo merkittävän katkeaman aikakausien välille, ja *apokalyptismi* (*apocalypticism*) maailmankuvana merkitsee tämän tapahtuman odotusta. Moderneja eskatologioita ja apokalyptismia ei löydy vain populaarikulttuurin ja uskonnon vaan myös politiikan ja tieteen piiristä, ja jotkut niistä kuvaavat myös utopioiden syntyny (Landes 2011, 18–20, 31–33). Näkyvämpiä ovat yleensä kuitenkin vaarat: nykyään ilmastonmuutoksen ja huippuopean teknologisen kehityksen tuottamien uhkien ohella eksistentiaalisia riskejä kuvataan arkisesti yhteiskunnallisessa keskustelussakin. Populismien eskatologioihin ei sisälly maapallon räjähdystä tai ihmiskunnan hävittävää tekoälyä, mutta silti niiden kautta rakennetaan kuvaa tuhoisasta ja vääjäämättömästä muutoksesta. Myyttiset maailmanselitykset nivoutuvat päivänpolitiikkaan eivätkä rajoitu muinaisten, ”yliluonnolisten” tapahtumien hahmotteluun: tuhoisan apokalyptismin vastaesimerkkinä mainittakoon uusliberaali myyttinen kertomus idealisoidusta markkinataloudesta, joka mahdollistaa jatkuvan kasvun.

Artikkeli esittelee kehittämäni *eskatologisen populismin* käsitteen, joka osoittaa populismin käyttämän kielen sidok-

set myyttisiin, eritoten maailmanloppua, kuvaaviin ajatuksiin. Tämä merkitsee nykypäivän suomalaisiin yhteiskunnallisiin ilmiöihin vielä rajatusti käytetyn myyttitutkimuksen kohdistamista sekulaariin eli maalliseen merkityksen-antoon. Myytin puitteissa voidaan havainnoida toimijoille annettavia tavalisuudesta poikkeavia ominaisuuksia ja taustoja, maailman ajallisten jatkumoiden hahmottamista, symbolien tuottamaa affektiivisuutta, sekä sitä millaisia arvoja annetaan tulevaisuuden kaltaisille tuntemattomille asioille. Samalla nähdään, millaisista perinteisistä maailmanselityksistä ammennetaan ja kuinka niitä muokataan. Hyödynnän politiikan tutkimusta selittämään populismin mekaniikkoja ja ilmentymiä, mutta tulkitsen populismia myyttiteoreettisesti, myyttiset diskurssit huomioiden ja kysyen, millaisia maailman perimmäisiä ominaisuuksia ja kehityskulkua myyttinen merkityksenanto tuottaa. Esimerkki, oikeistopopulistinen väestönvaihtoteoria, havainnollistaa eskatologisen populismin käsitettä osoittaessaan, mitä eskatologian ominaispiirteitä esiintyy nykypäivän suomalaisen oikeistopopulismin eri muodoissa. Populistinen politiikka myytteineen sijoittuu myös laajempaan länsimaiseen kontekstiin, ja sen perinteet nousevat artikkelissa esiin.¹

Artikkelin aluksi esittelen keskeiset

käsitteet ja niiden väliset suhteet, mikä jälkeen kuvaan eskatologisen populismin tyyppipiirteitä. Niihin lukeutuu suuren, myyttisen ja symboleillaan emotionaalisesti vaikuttavan maailmanloppukehyksen luominen populistisen politiikan perusteeksi. Lopuksi tarkennan katsetta erittelemällä oikeistopopulismin eskatologista luonnetta eritoten väestönvaihtoteoriaksi (*The Great Replacement*) kutsutun myytin kautta. Jätän tässä tapauksessa tarkastelun ulkopuolelle muotoilemani eskatologisen populismin määritelmän täyttävät uskonnolliset tekstit, sillä pyrin osoittamaan väestönvaihtomyytin ilmenemisen sekulaareissa yhteyksissä. Tapausesimerkissä kuvaan väestönvaihtomyytin taustoja ja ilmentymiä sekä nostan nykytilanteen hahmottamiseksi esiin tekstilainauksia suomalaisilta populistipoliitikoilta ja (laita)oikeistolaisilta toimijoilta. Lainaukset on valittu siltä pohjalta, että ne edustavat eri tekstilajeja ja erilaisia viestintämuotoja, mikä auttaa eskatologismyyttisen kielenkäytön moninaisuuden havaitsemista ja löytämistä yhteiskunnallisen vaikuttamisen eri alueilta. Perusteena toimii myös se, että mainitut tekstit ja niiden kirjoittajat – muun muassa Perussuomalaisten Jussi Halla-aho ja Riikka Purra sekä filosofi Jukka Hankamäki – ovat saaneet paljon huomiota julkisessa keskustelussa viime

vuosina väestönvaihtomyytin tiimoilta. Oikeistopopulistiseen väestönvaihtomyyttiin sisältyy variaatiota, mutta sen keskeiset väitteet kumpuavat yhteyksistä myyttisiin ideoihin. Lopunajan huolet osoittautuvat täten tehokkaiksi myös sekulaarissa politiikassa.

Myyttien diskursseja muotoilemassa

Myytit ovat todellisuuden malleja, jotka kuvaavat symbolisesti ja affektiivisesti ihmisen suhdetta ympäristöönsä. Ne ovat yhteisöllisiä, perinteitä hyödyntäviä ja viiteryhmälleen tärkeitä tapoja esittää maailman kätketyt tai yliluonnolliset puolet mahdollisesti jopa kosmologisessa kehyksessä. (Doty 2000.) Näen myytit ennen kaikkea yksilöiden ja yhteisöjen jakamana tietona, joka käsittelee perimmäisiä arvoja ja käsityksiä maailman luonteesta. Myyttitutkimuksessa niitä ei ymmärretä esimodernina ”satuiluna” tai moderneina ”virhekäsityksinä”. Yleistaajuiset määritelmät myytille heijastavat tieteellistä kolonialismia, joka pyrki ensin sijoittamaan Euroopan alaluokat ja ulkopuoliset kansat ”oikeaan tietoon” perustuvan vallan alaisuuteen ja joka on sittemmin vartioinut rajojaan stigmatisoiden vaihtoehtoiset maailmanseilytykset (Csapo 2005; Josephson-Storm 2017). Tämä ei tarkoita, että tieteellinen ajattelu on vajavaista ja myyttinen par-

haiten todellisuutta kuvaavaa. Molemmilla on käyttötarkoituksensa ja omaa selitysvoimaa.

Myytit määritellään usein yksiselitteisesti tarinoiksi, mutta myyttistä tietoa välitetään eteenpäin muutenkin kuin alun, keskikohdan ja lopun sisältävinä kertomuksina. Siksi puhun tarinoiden sijaan todellisuutta kuvaavista malleista ja niiden verkostoista. Yhteisöjen omaksumat mytologiat ovat monikäyttöinen koelma mielikuvia, assosiaatioita ja tulkintoja tapahtumista, toimijoista ja paikoista (Doty 2000; Frog 2015). Yhden aidon, alkuperäisen tarinan sijaan myyteistä syntyy useita variantteja, joissa elementit yhdistyvät eri tavoin. Intertekstuaalisten myyttien muuntelu ja välitys voi olla myös strategista tai puhtaan käytännöllistä. Arjen politiikka tukeutuu myyttiseen ajatteluun (Stoica 2017, 64–65). Myytit ovat valjastettavissa ja usein valjastetaankin ideologisten tarkoituksiperien ajamiseen. Uskontotieteilijä Bruce Lincoln (2000, 147) esittääkin myytin ”ideologiaksi tarinamuodossa”. Myytit ovat olleet oleellisia paitsi uskonnollisen vallankäytön myös maallisten pyrkimysten, kuten kansallisvaltion rakentamisen, välineinä (Anttonen 2005). Ideologioiden myyttistä rakentamista on tulkittu usein *poliittisen* myytin kehyksessä (Bottici 2007; Cassirer 1946; Griffin 1993). Esimerkiksi fasismin tut-

kija Roger Griffiinille poliittinen myytti on ”kaikkien ideologioiden irrationaalinen ydin”, joka toimii vallankumouksellisenä voimana. Fasismin ytimessä on tällöin populistinen ja ultranationalistinen ajatus tuhon jälkeen uudelleen syntyvästä kansasta. (Griffin 1993, 27–30, 32–38.) Tätä eskatologiaa ei kuitenkaan ole nähdäkseen syytä ymmärtää Griffiinin lailla uskonnollisista mytologioista irrallisena sekulaarina myyttinä: kulta-ajasta haaveilevan kansan uudelleen syntymää esiintyy fasismia ennen ja sen ulkopuolella. Kyse on saman aihion muuntumisesta uudessa kulttuurisessa ja poliittisessa kontekstissa.

Tutkijan on hankala sanoa, uskotaanko jokin myytti aidosti. Sitä eteenpäin välittävä taho saattaa toimia omia päämääriä edistääkseen, kun taas vastaanottava yleisö voi hyväksyä myytin ”riittävän hyvänä” todellisuuden mallina. Malli elää ja muuttuu yhteisön työn tuloksena. Nykyviestinnässä myytin arviointia hankaloittaa entisestään se, kuinka paljon ironiaa ja performanssia toimijat sisällyttävät väitteisiinsä (Cosentino 2020, 73–83).

Koska myytit eivät ole yksiselitteisesti eheitä tarinoita ja koska tutkijan on mahdoton selvittää, kuinka todellista usko niihin on, tutkimukseni keskittyy myyttisiin *diskursseihin*. Diskurssi merkitsee kielenkäyttöä (mikä kattaa myös

esimerkiksi kuvat), jolla rakennetaan sosiaalista todellisuutta antamalla maailmalle tiettyjä pysyviä ominaisuuksia (Fairclough 2015; Hammer 2003, 29). Myyttisiksi kutsumani diskurssit ovat kielenkäyttöä, joka kuvaa todellisuutemme näkymättömiä, tuntemattomia tai perimmäisiä, ehkä ”ikuisiakin”, puolia. Diskursseista puhuttaessa sivuutetaan tarinan rajattu merkitys sekä kysymys myytin totuuspohjasta. Uskon laadusta tai väitteen todenmukaisuudesta huolimatta myyttinen diskurssi on olemassa vaikutuksena ihmisten ajatteluun ja kommunikaatioon.²

Eskatologisia oppeja, apokalyptista toimintaa

Myyttiseen ajatteluun sisältyy joskus eskatologisia käsityksiä. Eskatologialla viitataan oppiin, jonka mukaan tunnettu maailmanjärjestys lähestyy loppuaan. Tämän aikakauden päätös saattaa olla apokalyptinen, ihmiskuntaa käänteentekevästi muuttava tapahtuma. (O’Leary 1994, 4–6.) Vaikka termit ovat juutalais-kristillisestä perinteestä, niitä käytetään nykyään teologian ulkopuolella lähes synonyymeina lopun ajoille, eikä loppu merkitse aina kaiken häviämistä (Landes 2011, 33). Hyödynnän politiikantutkimuksen professori Alison McQueenin määritelmää, jonka mukaan apokalypsi

on ”vääjäämätön ja tuhoisa loppu tunnetulle maailmalle sekä siihen kuuluville ’pahuuksille’”. Loppu edustaa katkeamaa (*rupture*) ”historian näennäisessä ajallisessa jatkumossa”. Se on ”menneisyyden merkityksellistävä ja uuden tulevaisuuden radikaalisti paljastava hetki”. (McQueen 2017, 56.) McQueenin kattava määritelmä painottaa kuitenkin liikaa pahuuden loppua: esimerkiksi ilmastonmuutokseen liittyvät modernit maailmanloppudiskurssit keskittyvät siihen, mitä arvokasta menetetään lopun koittaessa.

Kuten johdannossa mainitsin, näen eskatologisuuden maailmassa havaittavan ajallisen muutoksen tulkintana. Tämä muutos, joka viestittää jonkin loppumisesta, asetetaan moraaliseen kehykseen heijastamaan pelkoja ja toiveita. Apokalypsi puolestaan tarkoittaa tässä kehyksessä selvemmin kuvailtua katkeamaa, joka piirtää rajan menneen ja tulevan välille. Kokemus elämisestä eskatologisena aikana tuottaa apokalypsia odottavaa toimintaa (Landes 2011, 18). Esimerkkinä mainittakoon yhteiskunnan luhistumista tavoittelevat äärioikeistolaiset akselerationistit. Mattias Gardellin (2021, 9–11) mukaan akselerationistit tulkitsevat nyky maailmaa eskatologisesti niin, että apokalyptinen tapahtuma on käynnistettävä itse. Tällaisen näkemyksen mukaan kaksi vastak-

kaista voimaa käy kamppailua, ja oman etnisen ryhmän tai kansakunnan tulevaisuus on vaakalaudalla. Äärimmäinen toiminta, kuten ”rotusodan” aloittaminen ensisijaisesti Euroopan ja Pohjois-Amerikan valkoihoisten ja etnisten vähemmistöjen välillä, on muutoksen pysäyttämiseksi välttämätöntä. (Gardell 2021.) Vaikka käsitteet limittyvät toisiinsa, artikkelissani etualalla on eskatologisuus. Tutkimani populismi, varsinkin oikeistopopulistinen väestönvaihtomyytti, painottaa kuvauksissaan eniten kehityskulkua ja muutosta kohti apokalyptista katkeamaa.

Kuinka lähestyä populismia

Populismien määrittely on kiistanalaista (Moffitt 2016, 11–28). Useimmiten se ymmärretään ”ohueksi ideologiaksi”, joka vaatii tuekseen vankemman aatejärjestelmän (Mudde 2004, 543), tai diskurssiksi eli kielenkäytön tavaksi. Benjamin Moffitt (2016, 21–22) tarkentaa diskurssimääritelmää toteamalla, että populismi on myös estetiikkaa ja tapa esiintyä – eräänlainen tyyli. Abstraktimpi teoria on filosofi Ernesto Laclau (2005) kuvaus populismista politiikan välttämättömänä ainesosana, joka syntyy valtaan kohdistetuista vaatimuksista. Dwayne Woods (2014, 15) näkee populismin sisällön ja muodon olevan

erottamattomia toisistaan: siksi populismia voi tutkia sekä ideologiana että ideologian diskursiivisena ilmaisuna.

Käsitän populismin yhdistelmäksi ideologiaa ja diskursseja, jotka ovat ideologian kannalta välttämättömiä rakentaessaan sosiaalista todellisuutta muun muassa puhein ja visuaalisiin aineistoin. Populismin taustalla vaikuttaa ideologiaa laveampi maailmankuva, johon kuuluu lähtöoletuksia todellisuuden rakenteesta sekä ihmisten ja maailman perimmäisistä ominaisuuksista (Wodak 2015). Tämä sisältää populismin myyttisen ulottuvuuden, joka yhdistyy väistämättä ideologiaan ja kielenkäyttöön.

Siinä missä populismin määrittely aiheuttaa erimielisyyksiä, valtaosa tutkijoista hyväksyy yhden asian: populismi nojaa vastakkainasetteluun *kansan ja eliitin* välillä. Kansa kuvataan puhtaaksi ja autenttiseksi, kun taas valtaa pitävä eliitti rakentuu korruptoituneeksi ja epäkelvoksi hoitamaan tehtäviään. (Moffitt 2016, 43–44; Woods 2014, 11.) Toisin sanoen populismin piirissä kansa idealisoidaan siinä missä vallan nähdään turmelleen vallanpitäjät (Taggart 2019, 83). Populismin vihollisiin lukeutuvat länsimaissa usein myös episteemiset auktoriteetit eli tieteen tekijät (Motta 2018) ja valtamedian asiantuntijat (Harris 2023, 28–29). Populismin ajatus kansasta yhtenäisenä oliona, jonka voi ylipäätään

idealisoida, tarkoittaa, että populismi tekee *elitism*in ohella pesäeroa *pluralism*iin, käsitykseen jonka mukaan kansa koostuu useista toisistaan poikkeavista ryhmistä, jolloin kansanvalta on aina moninaista eikä tiivisty yhtenäiseen ”kansan tahtoon” (Rovira Kaltwasser 2019, 66). Poliitiikan tutkija Emilia Palonen taas painottaa kansan ja eliitin kahtiajaon sijaan populismia affektiivisesti tuotettujen ”meidän” ja ”ei-meidän” luovan *rajan* yhdistelmänä. Raja perustuu *vastustamisen prosessiin* tietyn vastustettavan asian sijaan. (Palonen 2020, 61–62.)³

Varsinkin Laclau (2005, 177) ja Moffitt (2016, 113–133) nostavat populismin tärkeäksi osaksi kriisin. Kriisipuhe luo käsityksen normaaliuden tilassa eläneestä kansasta ja sitä epävakauttaneesta eliitistä. Kriisin ratkaisusta puhutaan usein sodan kielellä: sotametafora sisältää ajatuksen kahtiajaosta ja jatkuvasta kamppailusta (Taggart 2019, 82). Kriisi vaatii Laclau (2005, 121–122) mukaan jatkumon katkeamaa: populistien pitää irtaantua haitallisesta status quosta ja luoda uusi, parempi järjestys. Kriisi ja tulevaisuuden tekeminen menneen kaltaiseksi viittaavat populismin nostalgisuuteen. Äärimmäisessä muodossaan se kaipaa paluuta kuviteltuun kulta-aikaan. Tähän saatetaan tarvita vahvaa johtajaa, joka toimii kansan ruumiillistumana pelastajahahmon lailla. (Stoica

2017, 72.) Historiantutkija Maya Kandel (2021, 239–241) huomioi lisäksi, että populismi nykymuodossaan on kriittistä vallitsevaa, globalisaation seurauksena syntyntä kansainvälistä järjestelmää kohtaan. Globalisaation aikaansaamat muutokset voi nähdäkseni tulkitä populismissa sellaiseksi yllä kuvattun metaforisen ”sotatilän” tuottaneeksi kriisiksi, joka johtaa tuhoon, ellei siihen puututa.

Salaliittojen teoretisoinnista mytologisointiin

Myyttinen ajattelu sisältää käänteentekevän lopun ohella muitakin oletuksia maailmasta ja ihmisen suhteesta siihen. Erään nykypäivän eskatologisen apokalyptiseen myyttiin limittyvän maailmankuvan muodostaa niin kutsuttu salaliittoteoreettisuus. ”Salaliittoteoria” on kyseenalainen ja poliittisesti lautaunut termi (Butter & Knight 2020, 3–4; Coady 2007). Se yhdistetään syvään yhteiskunnalliseen epäluuloisuuteen ja ajatuksiin kätkeyistä, kyvykkäistä toimijoista. Salaliittoteoriat määritellään tyypillisesti kertomuksiksi, joiden mukaan historian kulkua ohjaa pahan tahtoinen voima, jolla on ihmiskunnan enemmistön kannalta tuhoisa päämäärä. (Barkun 2003; Fenster 2008.) Käsite on rakentunut 1950-luvulta alkaen kuvaa-

maan vasta-ajattelua, joka kyseenalaistaa instituutioiden tiedon ja motiivit ja joka länsimaissa pyritään samojen instituutioiden taholta marginalisoimaan (Butter 2014; Robertson 2022, 651–653; Thalmann 2019).

”Teorioiden” sijaan hahmotan tällaiset käsitykset laajemmin modernin ajan perimmäistä luonnetta kuvaaviksi malleiksi, ”salaliittomyyteiksi” (Saarinen 2018; 2020). Niiden voi nähdä monien muiden länsimaisten myyttien lailla edustavan instituutioita haastavaa ”vastatietoa” (Robertson 2016; Ylä-Anttila 2018). Siitä kiinnostuneet ja sitä levittävät henkilöt muodostavat yhteen limityneen alakulttuurin (Harambam 2020, 34). Tähän alakulttuuriin kuuluu vastatiedon asiantuntijoita sekä passiivisempia mutta avoimin mielin vaihtoehtoihin ajatuksiin suhtautuvia ”rivijäseniä”. Yksilöitä yhdistää tyypillisesti sitoutuminen salaliittoajatteluun maailmankuvana (*conspiracism*) (Robertson 2016, 39). Uskon aitoutta on silti vaikea määrittää.

Minulle salaliittomyytit ovat malleja, joilla annetaan kätkeytyihin prosesseihin viittaavia selityksiä nykyhetkessä relevanteille ilmiöille. Myyttisiin diskursseihin keskittyen erittelen tapoja, joilla eskatologiaa rakennetaan osana kulttuurista merkityksenantoa. Nämä tavat eivät asetu vaivatta yksiselitteiseen jakoon ”myytit ja tosiasiat”. Vaikka myytti

on salaliittoteorian lailla arvolatautunut termi, havainnollistan sillä, kuinka tieteellistä tietoa haastavat, perinteeseen ja symboliikkaan nojaavat tulkinnat maailmasta ovat yhä yleisiä. Myytit ovat osa modernia aikaa, vaikka ne pyritään sulkemaan ”hyväksytyin tiedon” ulkopuolelle.

Salaliitot populismin ytimessä?

Populismin ja salaliittojen välisestä suhteesta on kirjoitettu paljon, ja molemmat ilmiöt ovat saaneet huomattavasti medianäkyvyyttä. Populismin nousu Euroopassa 2010-luvun aikana on pitkälti itsestäänselvyys (Moffitt 2016). Salaliittoajattelun suhteen tilanne ei ole yksiselitteinen: useiden tutkijoiden mukaan internetin ja sosiaalisen median hallitsema 2000-luku ei ole erityisen poikkeuksellista aikaa (Birchall & Knight 2023, 580–583; Uscinski & Parent 2014). Historiallisesti katsoen on pikemminkin niin, että salaliittoepäilyt olivat ennen vallitseva ajatusmalli, joka siirrettiin länsimaissa yhteiskunnan marginaaliin 1960-luvulta alkaen. Mikään ei todista, että salaliittoajattelu olisi nykyään suosittumpaa kuin koskaan. (Butter 2014; Thalmann 2019.) Sen asema länsimaissa on yhä pääsääntöisesti alisteinen tieteelliselle tiedolle ja demokraattisille instituutioille.

Nykytilanne on silti eräässä mielessä poikkeuksellinen: mediassa, politiikassa ja tieteessä puhutaan ”salaliittoteorioista” entistä enemmän. Nämä myytit saavat huomiota institutionaalisella tasolla ja sitä kautta yhteiskunnallisessa keskustelussa. Mediatutkija Jack Braticchia (2008) lainaten esitän, että salaliittopaniikkien sijaan *salaliittoteoriapaniikit* ovat suosittumia kuin koskaan: varoitukset salaliittoteoreettisuuden kasvusta ovat vuolaita, sillä episteemisten auktoriteettien täytyy puolustautua uutta, salaliittomyyttejä hyödyntävää oikeistopopulismia vastaan. Koronaviruspandemian vaikutusta ei sovi vähätellä, mutta väitän, että historiallisten tapahtumien luonteeseen kuuluu ylipäätään epä tietoisuuden lisääntyminen. Silloin *kaikenlaiset* myytit selittävät sitä, mitä empiirinen tieto ei voi vahvistaa.

Vaikuttaa siltä, että populistisissa liikkeissä salaliittomyyttiset diskurssit ovat yleisiä, mutta usko väitteisiin ei ole itsestään selvää (Bergmann & Butter 2020, 333–334). Populismia ja salaliittoajattelua yhdistää logiikka, ajatus alisteudesta kansasta ja korruptoituneesta eliitistä (Fenster 2008, 83–90; Taggart 2019, 84). Populistiset liikkeet käyttävät usein salaliittomyyttisiä diskursseja niihin sisältyvän toisinajattelun vuoksi, jollain tavoitteena on episteeminen autonomia eli mahdollisuus valita itse, ke-

nen tietoa pitää oikeana (Harris 2023, 30–34). Vastatietoa kauppaavat populistiset liikkeet tarjoavat vapautusta vaikiintuneiden auktoriteettien ikeestä.

Populismi sisältää julkisessa keskustelussa ”laskelmoitua epämääräisyyttä”: väitteet esitetään monimerkityksisesti, jotta ne voidaan ensin äänekkäästi ilmaista ja myöhemmin kiistää. Tällaista ilmenee varsinkin holokaustin kieltämisen diskursseissa. (Wodak 2019, 15–22.) Toisaalta salaliittomyyttisten diskursseiden epämääräisyys ei aina ole laskelmoitua, vaan salaliittojen hahmotteleva liikkuu aina kirjaimellisen ja vertauskuvallisen sekä ironisen ja vakavan välillä (Birchall 2006, 41). Kun osa maailmasta nähdään lähtökohtaisesti salattuna, tarvitaan spekulatiivisia malleja ja myyttisiä diskursseja.

Suorimman yhteyden salaliittomyyttisen ajattelun ja populististen diskursseiden välille vetää Mihnea S. Stoica. Hänestä populismin ytimen muodostavat neljä historioitsija Raoul Girardet’n poliittista myyttiä: salaliitto kaiken keskiössä, vahva johtaja kumoamassa salaliittoa, yhtenäisen kansa johtajan takana sekä nostalginen kulta-aika päämääränä (Stoica 2017, 69–72). Osittain eri mieltä on Jan-Werner Müller. Hänestä ilmiöiden välillä vallitsee mahdollinen muttei pakollinen suhde. Salaliittodiskurssit yhteiskunnan jyrkästä kahtiajaosta ja

korruptoituneesta eliitistä eivät vielä tee populismista ja salaliittoajattelusta erotamattomia, vaan Müllerille populismin keskeisin ulottuvuus on se, että populistit väittävät yksin edustavansa todellista kansaa. Täten antipluralismi olisi populismin tärkein ainesosa. Kansan ”aitoina edustajina” populistit kuvaavat silti useinkin heitä vastaan asettuvat ei-kansaksi ja salaliittolaisiksi. Vallassa ollessaankin populistien tarvitsee luoda salaisia vihollisia, jotka estävät kansan tahtoa toteutumasta. (Müller 2022.) Myyttitutkimukseni kehityksessä voi todeta ainakin, että myytin hyödyntämisen tapa riippuu joustavasti valtapositiosta.

Eskatologinen populismi

Edeltävän tiivistäen: eskatologisen myyttisen ajattelun ydin on oletus maailmanjärjestyksen tulevasta mullistuksesta, joka määrittää nykyhetken lopunajaksi. Sitä tulkitaan moraalisisessä kehityksessä. Minulle populismin tärkein ulottuvuus on kansan ja sitä hallitsevan eliitin moraalinen kahtiajako (Woods 2014), jossa korruptoitunut eliitti ei pyri toimimaan idealisoidun kansan parhaaksi (Taggart 2019). Globalisaation ja kapitalistisen järjestelmän voittokulun kaltaiset modernit muutokset on useimmiten toteutettu salassa, ja ne ovat tuottaneet kriisin, vertauskuvallisen sotatilan, jossa

kansan on käytävä eliittiä vastaan. (Bergmann & Butter 2020; Kandel 2021; Mofitt 2016.) Kansalle, määritellään se siten etnisesti tai vaikkapa luokkapohjaisesti, palautetaan tavalla tai toisella autonomia yhteiskunnassa. Muuten aitoa kansaa kohtaa eliitin aikaansaama hävitys tai dystooppinen alistus. Sama mekaniikka on nähtävissä myös esimerkiksi ydinsotaa vastaan propagoineessa rauhanliikkeessä; tällöin kansa on ”tavalliset ihmiset” ympäri maapallon.

Tältä pohjalta määrittelen eskatologisen populismin myyttisinä diskursseina ilmeneväksi ja myyttistä maailmankuvaa heijastavaksi (ohueksi) ideologiaksi, jolle keskeistä on idealisoitua ”kansaan”, tai laajempaan ”meiksi” määrittyvään ihmisjoukkoon, kohdistuva eksistentiaalinen uhka. Eskatologinen populismi on monimerkityksisesti ymmärretyin populismin kentän alakategoria, joka eroaa muista painottaessaan käynnissä olevaa mullistusta sekä ”ratkaisevien hetkien” lähestymistä. Muukin populismi, kuten kaikki ideologiat, sisältää myyttisyyttä eli oletuksia todellisuuden perimmäisestä luonteesta, mutta väitän eskatologisen populismin puhuvan korostetusti *uhkaavista muutoksista*, mahdollisista *tulevaisuuksista ja niihin vaikuttamisesta*, loppuun johtavista hämärtyneistä *kehityskuluista* sekä tähän kehityskulkuun liittyvien *toimijoi-*

den perimmäisistä ominaisuuksista. Näihin lähtökohtiin nojaava myyttisyys voi sisältää uskonnollisia piirteitä tai rakentaa vahvojen symbolien avulla sekulaaria kuvaa historiallisesti kiinteästä ja jatkuvasta kansasta. Joka tapauksessa sen viesti on varoittava ja herättelevä.

Uhkaavat muutokset kohdistuvat ensisijaisesti ”aitoon kansaan”, jolla on korruptoituneesta eliitistä poikkeavat ja perinteistä kumpuavat, muuttumattomiksi kuvatut arvot ja ominaisuudet. Kansa saa usein myyttisen syntytarinan tai kansan alkuperäistä muotoa esittelevän kertomuksen, joka merkityksellistyy sen kautta, ettei se kuulu muille (vrt. Doty 2000, 58–61). Ajallisista elementeistä muodostuva jatkumo on kuitenkin murtumassa väkivaltaisesti tai pakotetusti (McQueen 2017). Tulevaisuudessa häämöttävä katkeama on uudenlainen: pelottavaksi nousee varsinkin tietyn pysyväksi oletetun ja kuvatun ”luonnollisen” tilan muutos epävakaaaksi ja arvaamattomaksi. Eletystä ajasta tulee poikkeuksellista – ja kriittisen tärkeää.

Eskatologisissa populismissa kriisin aiheuttava prosessi on pysäytettävissä, kun luodaan uusi, nostalgialta ammentava ja siksi turvallinen maailmanjärjestys (Laclau 2005). Eskatologinen aika on siis valintaa tuhon ja utopian välillä. Valta ei ole vain mahdollisuutta päättää yhteisistä asioista vaan kykyä osal-

listua historialliseen taisteluun, jonka ratkaisu saattaa vaatia pelastavaa johtajaa (Stoica 2017). Eskatologian sankarit, kansaa edustavat yksilöt tai ryhmät, asemoivat itsensä merkittäviksi historiallisiksi toimijoiksi. Kompromissittomana eskatologinen populismi on äärimmäisempiä populismin muotoja, onhan kyse kansan tai kulttuurin kuolinkamppailusta. Samalla populismin affektiivisuus – pelko, huoli, viha – korostuu mielikuvituksen tuhokuvaston käytössä. Toisaalta positiiviset tunteet syntyvät pelastuksen mahdollisuudesta ja ”kulta-ajasta”, oli se sitten kansallisvaltion uusi loistokausi (Griffin 1993) tai paluu ekonomisesti tai ekologisesti kestävään yhteiskuntaa.

Tulevaisuusorientoituneen maailmankuvan sisältävä eskatologinen populismi selittää liikettä kohti loppua ja sen syitä. Täten se vastaa kysymyksiin kehityskulusta, ikään kuin maailmanhistorian ”juonesta”, ja pahuuden roolista tapahtumissa, minkä vuoksi se voi limittyä yhteen salaliittomyyttisen tiedon kanssa. (O’Leary 1994, 6; Robertson 2016, 42–43; Saarinen 2018.) Tällöin eräät salaliittomyytin piirteet korostuvat. Tärkein on ajatus suunnitelmallisesta kehityskulusta kohti tuhoa tai dystopiaa (Barkun 2003, 3). Suunnitelma todistaa, että on olemassa lopunajan kannalta merkittäviä toimijoita, jot-

ka voidaan määritellä erilaisten (mutta yleensä mustavalkoisten) moraalisten arvojen perusteella. Myyttiset viholliset ovat usein persoonattomia tai ylikansallisia: esimerkiksi epämääräinen ”eliitti”, isot organisaatiot tai juutalaiset.

Toinen eskatologiselle populismille tyypillinen salaliittomyyttinen idea on päävihollisen kyvyttöisyys ja pitkäjänteisyys tavoitteen toteuttamisessa (Barkun 2003, 176). Lopunajat ovat hitaahkoja prosesseja, joilla on myös historia. Historiaa tutkimalla voidaan havaita ja eritellä vihollisen toimintatapoja sekä päämääriä (Fenster 2008, 103–105).

Kolmanneksi eskatologinen populismi johtaa yleensä samaan johtopäätökseen kuin salaliittomyytti: kätkeyty suunnitelma täytyy paljastaa. Paljastaminen vaatii maailman tulkintaa myyttisessä kehyksessä sekä yhteyksien muodostamista havaitun, tiedetyn ja epäilyn välillä. Keinot eivät voi olla aina empiirisiä salaliiton tehokkaan piilottamisen vuoksi – siksi salaliittoon viittaaviin symboleihin nojaaminen on usein osa diskurssia. (Saarinen 2020, 87–90.) Lopun lähestymisen paljastavaa tietoa levitetään osana julkista keskustelua.

Lopuksi korostan epistemologista yhteyttä salaliittomyyttien ja eskatologisen populismin välillä. Vaikka populismi on instituutiokriittistä (ja kokee olevansa instituutioiden kritiikin kohde), väi-

tän että eskatologinen populismi edustaa vielä selvemmin vastatietoa. Tieteen tarkoituksena on epäluuloinen populismi on eskatologisessa muodossaan suorastaan radikaalia. Eskatologia, kirjaimellisesti lopunajan *oppi*, olettaa nykyisten episteemisten auktoriteettien opin vääräksi ja valheelliseksi, koska se ei ota huomioon lähestyvää mullistusta. Eskatologisen populismin kannalta lopun kiistäminen siis todistaa, että tutkijat kätkevät tietoa. Tämä perustelee epäluulon ja vastarinnan tehden samalla eskatologian sisällöstä yleisölle arvokasta. Lisäksi tällainen vastatieto oikeastaan olettaa, ettei demokratialla ole tulevaisuutta, koska pian ei ole kansaakaan. Eskatologisen populismin diskurssit voivat siirtyä näin äärimmäisempiinkin ideologioihin.

Eskatologisen populismin puheina ja performansseina ilmenevien diskurssien taustalla on yhteisöllisesti jaettu, tunteita herättäviä ja perinteen kuljettamia käsityksiä todellisuuden luonteesta. Ne eivät täten ole vain ideologioiden työkaluja. Myytit ovat tunteisiin vetoava heijastus todellisuudesta – tapa hahmottaa itseä ja maailmaa sekä muutoksia, joita maailma käy läpi. (vrt. Doty 2000; Wodak 2015.) Niiden moninaisista eri tavoin yhdistyvistä elementeistä muodostuu verkosto, jonka tuntevan on helpompi käsitellä uusia mutta samanlaisiin pe-

rinteisiin sisältyviä myyttisiä elementtejä.

Eskatologisen populismin piiristä löytyy sekä aitoa uskoa että propagandaa ja epämääräisyydellä taktikointia. Kuten sanottua, on mahdotonta mitata populistien ja myyttien vakaumuksellisuutta. Eskatologisilla diskursseilla pyritään joka tapauksessa edesauttamaan päämääriä, jotka syntyvät osana maailmassa olemista ja maailmaan asennoitumista.

Oikeistopopulismin myyteistä

Ennen väestönvaihtomyytin kuvausta esitän tiiviisti yleisiä ominaisuuksia, joita ilmenee eurooppalaisen *oikeistopopulismin* ja *radikaalioikeiston* piirissä. Vasemmistopopulismiin verrattuna oikeistopopulismin keskeisenä ominaisuutena voidaan pitää ”negatiivisen toisen” sisältävää poissulkevuutta – pelkän eliittien vastaan asettumisen sijaan luodaan kansalle vastustaja esimerkiksi ”eliitin suosimista” maahanmuuttajista (Snow & Bernatzky 2019, 131–132). Oikeistopopulismista puhuttaessa nostetaan tyypillisesti esiin myös sen *nativistisuus*, jonka mukaan valtioiden alueella saa asua vain ”natiiveja” ihmisryhmiä, ja ei-natiiveiksi lasketut uhkaavat kansaa. Kansat kuuluu pitää erossa toisistaan niiden omilla alueilla. Nativismi kiel-

tää kansan rakentumisen sosiaalisesti, ja siihen sisältyy myyttitutkimuksen näkökulmasta tärkeä ajatus *essentialismista*, synnynnäisistä ja ”luonnollisista” ominaisuuksista. (Mudde 2007, 18–20, 144–145.) Nativismin ohella oikeistopopulismi pohjaa *autoktonisuuteen* eli kotoperäisyyteen. Sen kautta rakennetaan essentialistista yhteyttä ympäristön ja ihmisen tai ihmisyyteen välille vetoamalla myyttiseen alkuperäisyyteen. Autoktonisesti ilmaistaan: ”Me olimme täällä ensin.” (Yuval-Davis 2019, 72–73.).

Oikeistopopulismin jyrkintä laitaa edustaa radikaalioikeisto, jolla tarkoitetaan ääri liikkeen tutkija Cas Mudden (2007, 31; 2019) lailla kansallismielistä ja autoritääristä oikeistoa, joka hyväksyy demokratian järjestelmänä mutta ei sen liberaaleja arvoja kuten pyrkimystä tasarvoon. Negatiivinen toiseus ja essentialistiseen maasuhteeseen nojaaminen korostuvat radikaalioikeistossa (Loch 2019, 85–88). Osana sosioekonomisten rakenteiden yksinkertaistusta (Wodak 2019, 11–12) Euroopan radikaalioikeisto rakentaa käsitystä myyttisestä maanosasta, eurooppalaisen ihmisen ja ympäristön pysyvistä suhteesta sekä historian ja ”luonnon” määrittämisestä kansallisista ominaisuuksista. Tämä myytti ilmenee niin kutsuttuna *Abendland*-perinteenä, jonka mukaan Eurooppa on yhte-

näinen entiteetti ja määrittäyty Länneksi suhteessa siitä poikkeavaan, islaminuskoiseen (Lähi-)Itään ja Etelään (Forlenza 2019, 142–145; ks. Önnersfors & Krouwel 2021).

Populismi ylittää puoluerajat ja ideologiat, mutta sen näkyvimmat eskatologiat – myyttiset diskurssit joilla viitataan lopusta kieliviin muutoksiin – vaikuttavat löytyvän länsimaisen oikeiston piiristä. Tämä johtuu nähdäkseni siitä, että oikeistopopulismien piirissä ”kansaa” rakentuu homogeeniseksi ja essentialistiseksi yksiköksi (Rovira Kaltwasser 2019), minkä vuoksi sen on ylipäätään mahdollista tuhoutua. Länsimaisessa vasemmistossa taas vallitsee tyypillisesti pluralistinen näkemys, jonka mukaan valtion rajojen sisällä asuva kansa on sosiaalinen konstruktio ja tosiasiasa monikulttuurinen yhdistelmä etnisiä ryhmiä. Tällöin ”kansaa”-yksikkö voi lähinnä muuttua tuhoutumisen sijaan.

Väestönvaihtomyytin perinteet

Väestönvaihtomyytiksi kutsumani eskatologisen oikeistopopulismien muoto tunnetaan kansainvälisesti nimellä *The Great Replacement*. Käsite on peräisin filosofi Renaud Camus’n vuonna 2011 ilmestyneestä kirjasta *Le grand remplacement*. Camus ammentaa *Abendland*-pe-

rinteen lisäksi iäkkästä Eurabia-salaliittomyytistä esittäessään ajatuksen Ranskalle synnynnäisestä kansasta, joka pyritään korvaamaan muslimeilla ja afrikkalaisilla. Eurabia-myytin mukaan eliitin pyrkimys on luoda monokulttuurinen yhdistelmä Eurooppaa ja Lähi-itää. (Bergmann 2021; Cosentino 2020; Gardell 2021, 59–61.) Myös Eurabia-myytilä on juurensa: se ammentaa varsinkin kreivi Richard Nikolaus von Coudenhove-Kalergin ”Paneurooppa”-suunnitelmasta, jonka mukaan kansat ja rodut tulisi sekoittaa toisiinsa ideaaliyhteis-kunnan luomiseksi.

Maahanmuuton vaaroihin keskittyneet eskatologiset myytit olivat jo aiemmin tyypillisiä eurooppalaisessa oikeistopopulismissa. Pelkoon nojavia diskursseja Länteen soluttautuvista muslimeista, jotka ”odottavat kasvavansa riittävän monilukuisiksi voidakseen hankiutua meistä eroon”, ilmeni Pohjoismaissa 1970-luvullakin (Bergmann & Butter 2020, 334–337). Ajatus ei eroa merkittävästi myöskään yhdysvaltalaisen uusnatsi David Lanen painottamasta ”valkoisesta kansanmurhasta” (Cosentino 2020, 75). Camus’n termi levisi nopeasti eri lähestymistavat tiivistävänä kertomuksena Lännen maahanmuuttovastaisiin ryhmiin, ja hänen hahmottelemansa eskatologinen malli yhteiskunnan kehityskulusta sulautti itseensä pit-

käikäisiä salaliittomyytisiä diskursseja.⁴

Radikaalit oikeistopopulistiset puolueet kuten Itävallan Vapauspuolue (FPÖ) ja belgialainen *Vlaams Belang* (VB) ovat ottaneet väestönvaihtomyytin osaksi politiikkaansa (Bergmann 2021, 37–38). Saksassa termiä käyttää ”kulttuurisesta sukupuuttoon kuolemisesta” puhuva Vaihtoehto Saksalle -puolue (AfD), Ruotsissa Ruotsidemokraatit ja Ranskassa radikaalioikeistolainen Kansallinen liittouma (Ekman 2022; Forlenza 2019; Loch 2019). Ilmaisu *The Great Replacement* toistuu Fox Newsillä varsinkin Tucker Carlsonin puheohjelmassa (Birchall & Knight 2023, 36). Unkarissa 95 prosenttia Viktor Orbánin Fidesz-puolueen kannattajista uskoo, että miljardööri George Soros pyrkii korvaamaan ”oikeat unkarilaiset” muslimimaahanmuuttajilla (Müller 2022, 623). Äärimmäisessä muodossaan *The Great Replacement* jättää populismien kentän. Suojelupoliisi onkin luokitellut väestönvaihtomyytin äärioikeistolaisen terrorismin vaikuttimeksi (Suojelupoliisi 2020, 8–9). Esimerkiksi äärioikeistolaisterroristi Brenton Tarrant murhasi väestönvaihtomyyttiin pohjaten 51 muslimia Christchurchissa vuonna 2019. (Gardell 2021, 59–73.) En kuitenkaan näe hänen manifestiaan populistisena, sillä Tarrantin kaltaiset ”yksinäiset sudet” eivät ratsasta kansan tahdolla. Vaikka he

pohjaavat maailmanselityksensä ekofasismin ja pseudohistorian lisäksi eroon kansan ja eliitin välillä, he saattavat suhtautua kansaan jopa negatiivisesti. Eräiden mukaan suurin osa valkoisista länsimaalaisista voidaan uhrata tulevassa ”Ragnarökissä”, Jumalten sodassa, jotta arjalaiseliitti selviää ja säilyttää geeniperimänsä puhtaana. (Gardell 2021, 48.)

Väestönvaihtomyytti Suomessa

Monissa muodoissa ilmenevä ja eri tarkoituksiin käytetty väestönvaihtomyytti on yhdistelmä symboleita, toimijoita ja tarinoita sekä oletuksia todellisuuden luonteesta. Tämä nykyeskatologia liikkuu diskursiivisesti oikeistopopulismien laidalta toiselle Suomessakin, mitä havainnollistan alla. Myyttillä on muuntuvuudesta huolimatta säilyvä ydin, mikä ylipäätään tekee termistä mielekkään. Ytimen on itse asiassa määritellyt osuvasti väestönvaihdosta radikaalioikeistolaiselle Partisaani-sivustolle kirjoittanut Tiina Wiik:

Mutta miten määrittelevät väestönvaihdon he, jotka siihen uskovat? Väestönvaihto koostuu kahdesta tekijästä, joista ensimmäinen on se, että länsimaissa väestörakenne muuttuu niin, että valkoisten eurooppalaisten osuus kutistuu koko ajan, ja toinen on se, et-

tä tämä muutos on sitä tavoittelevan aktiivisen politiikan tuotosta. Toinen kohta on ratkaiseva, koska se erottaa väestönvaihdon sellaisista luonnollisista väestörakenteen muutoksista, joita on kautta historian tapahtunut kaikkialla. (Wiik 2021.)

Wiikin määritelmässä oleellista tosiaan on se, ettei ”Euroopan väestörakenteen muutoksen” huomiointi riitä väestönvaihtomyytin rakentumiseen. Tämä yksinkertainen havainto ei vielä ole myyttinen, vaan se vaatii selittävää kontekstia osoittamaan, kuinka havainto yhdistyy maailman keskeisiin toimintaperiaatteisiin, siihen millainen malli kuvaa ”todellista” luonnonjärjestystä. Tällaisen pysyväksi oletetun tilan muutosta selittävä kehys on salaliittomyyttinen, kuten oikeistopopulismien eskatologioissa usein (vrt. Stoica 2017), ja käy ilmi Wiikin määritelmän toisesta kohdasta. Kehityskulkuun yhdistyy ensin oletus valankäyttäjien, toisin sanoen eliitin, tehokkaasta päämäärätietoisuudesta. Samalla päämäärä kuvataan vääräksi erottamalla se alleviivatusti ”luonnollisista” muutoksista. Nykyhetkessä havaittava eskatologinen muutos poikkeaa siitä, mitä on ”kautta historian tapahtunut kaikkialla”. Eskatologisessa populismissa seuraus on ennen pitkää uudenlainen ja radikaali katkeama menneen ja tulevan ajan välille.

Marginaalinen radikaalioikeistolainen Sinimusta Liike rakentuu niin ikään eskatologisen myytin ympärille (ks. Pyrhönen & Valaskivi 2020). Liikkeen puolueohjelman mukaan sille tärkeintä on ”traditionalistisuus”, joka merkitsee erityisesti uskomista ”luonnonjärjestyksen ja kansallisen olemassaolomme ikuisen oikeutukseen”. Puolueohjelmassa korostetaan ”sielun ja veren merkitystä kansallisen identiteetin synnysissä”. (Sinimusta Liike 2023; ks. Saresma 2023, 272.) Puolueen puheenjohtaja Tuukka Kurun mukaan etnisyys on sisäsyntyistä, kirjaimellisesti essentiaa (Virtanen 2021, 83). Näin ollen kuva maan ja kansan yhteydestä kumpuaa myyttisestä menneisyydestä. Alkuperäiseksi esitetyllä kansalla on ympäristöön kytkettyvä syntytarina ja pysyviä, luonnonjärjestyksen määrittämiä ominaisuuksia. Tähän alkuperäisyyteen pohjautuvaan yhteyteen kohdistuu epätoivottu muutos: ikuinen tai merkittävän pitkäikäinen malli on särkymässä. Sinimusta Liike pyrkii ”taistelemaan leppymättömästi suomalaisten kansallista olemassaoloa uhkaavaa monikulttuurisuutta ja juuretonta globaalia massayhteiskuntaa vastaan” sekä pitämään Suomen erossa ”ylikansallisista hallintajärjestelmistä” (Sinimusta Liike 2023).

Laclau totesi kriisin lopettamisen vaativan ”jatkumon katkaisemista” ir-

tautumalla status quosta (Laclau 2005, 121–122; vrt. McQueen 2017). Tämä ilmaistaan Sinimustan Liikkeen puolueohjelmassakin, ja sitä perustellaan kahden eri tulevaisuuden välisellä ratkaisevalla valinnalla: ”Mikäli poliittinen ja kulttuurillinen status quo uhkaa [olemassaolomme] toteutumista, emme pelkää vähimmissäkään määrin sen uhmaamista. Vakaus ei ole meille itseisarvo, jos se vakauden hintana on kokonaisen kansakunnan kohtalo ja elinpiiri.” (Sinimusta Liike 2023.) Puolueohjelmassa todetaan vielä, että ”kansallinen olemassaolomme ei ole neuvoteltavissa” (Sinimusta Liike 2023), mikä osoittaa eskatologisen populismin myytin ytimessä piilevän, lopunajan odotuksesta syntyvän kompromissittomuuden.

Samalla Sinimusta Liike näkee tehtävänsä osana laajempaa eurooppalaista kehystä, ja sen myyttiset diskurssit idealisoivat Euroopan valkoisten kansojen yhteyden. Mytologisointi tapahtuu siis kansallisvaltiotasoa laajemminkin mittakaavassa: Euroopalla yksikkönä on myös essenssi, joka yhdistyy myyttiseen, niin henkiseen kuin maantieteelliseen, *Abendlandiin*. Tämä perinne samalla määrittelee Nyky-Eurooppaan kohdistuvan hyökkäyksen toimijat Idässä ja Etelässä. Muiden nationalistien kanssa on taisteltava ”valkoisten olemassaolon kollektiivisesti” vaarantavaa ”Euroopan

ulkopuolista maahanmuuttoa ja muita globaaleja uhkia vastaan” (Kuru 2019). Uhkiin lukeutuvat antisemitististen salaliittomyyttien tapaan myös vaikutusvaltaiset juutalaiset (Virtanen 2021, 87; Ekman 2022, 1131). Eskatologisen populismin kehyksessä Sinimusta Liike siis asemoi itsensä keskeiseksi toimijaksi historiallisen kehityskulun keskelle. Sen viholliset ovat mittakaavaltaan suuria, persoonattomia tai ylikansallisia toimijoita, mikä jälleen kuvastaa eskatologian suhdetta salaliittomyyttiin. Samalla Sinimusta Liike itse saa perimmäisiä ominaisuuksia osana myyttistä, nostalgisoitua Eurooppaa ja sotaa sen puolesta.

Väestönvaihtomyytti nousee esiin vähemmän ilmeisin myyttisin diskurssein siirtyessään radikaalioikeistosta valtavirtaiseen populistiseen politiikkaan. Perussuomalaisen puheenjohtajat Jussi Halla-Aho ja Riikka Purra ovat puolueen rivikansanedustajien ohella käyttäneet termiä vuosia (Torvinen 2019, Saresma 2023, 260–270).⁵ Eräs eskatologisen populismin ja ylipäättään salaliittomyyttisen ajattelun keskeinen piirre on instituutionvastaisuus, mikä ilmenee Perussuomalaisillakin, vaikka he jo monin tavoin edustavat institutionaalista politiikkaa.

Kuten yllä kirjoitin, näen vastatiedon eri muotojen hyötyvän alisteisesta ase-

masta ja myös pyrkivän siihen. Historiallisia maailmanloppuja tutkinut Richard Landes (2011, 43–44) onkin todennut, että eriävien näkemysten marginalisointi vahvistaa käsityksiä auktoriteettien alistavuudesta. Halla-aholle väestönvaihtomyytin kritisointi julkisuudessa onkin tarjonnut tilaisuuksia asemoida myytin avulla itsensä vastatiedon piiriin samalla itse kertomuksesta etäännyen. Hän esimerkiksi näkee Euroopan ”faktuaalisen” demografisen muutoksen kiistämisen ”epärehellisenä”; muutoksen todellisuudesta puhuminen on leimattu ”foliohattuiksi” (Halla-aho 2018). Tällainen argumentointi ei pyri ainoastaan normalisoimaan ja kätkemään väitettä islamisaatiota ajavasta salaliitosta (Saresma 2023, 254–255, 265), vaan siinä toteutuu myös asettuminen väheksytyn ja episteemisiä auktoriteetteja, kuten tutkijoita, haastavan vastatiedon piiriin. Puhe nostaa toisin sanoen esiin sen, että totuuden eskatologisesta ajasta tietävät asiantuntijat valehtelevat tietoisesti.

Kun Riikka Purra nimitettiin kesällä 2023 valtionvarainministeriksi, keskustelu hänen rasistisista kirjoituksistaan ja Perussuomalaisen väestönvaihtopuheista käynnistyi jälleen. Tällöin viitattiin varsinkin hänen blogiinsa, josta löytyy muun muassa vuonna 2021 Purran (YouTubeista poistetun) videon litteraatti. Siinä hän puhuu ”prosessista”, jonka

seurauksena ”yhteiskuntamme ja kulttuurimme ja sosiaalinen järjestelmämme muuttuu – peruuattamattomalla tavalla koko ajan.” Kun muutos on lopussa, ”Suomi ei ole silloin enää Suomi.” Sanaa ”väestönvaihdos” Purra käyttää lopulta aivan kuin Wiik väestönvaihtoa. ”[S]itä tämä on, niin kauan kuin tätä tehdään aktiivisesti – kyllä, suomalaista väestöä vaihdetaan toiseen.” Samassa yhteydessä Purra alleviivaa, ettei tiedä käsitteen salaliittokonnaatioista tai ääri-oikeistoyhteyksistä. (Purra 2021.)

Vaikka Purralle väestönvaihto merkitsisi vain tiivistelmää tilastollisista muutoksista, yhteys Eurabia-myytin (Bergmann 2021) selväräjäsiin, luonnonlakien mukaan syntyneisiin eurooppalaisiin kansoihin ja niiden essentialististen piirteiden aktiiviseen hävittämiseen on kiistaton. Purran monitulkintaiset tekstit edustavat myös tyypillistä populistista ”laskelmoidun epämääräisyyden” strategiaa, jossa kyseenalaista termiä viljellään hillitysti, sitä vähätellen, ja myöhemmin siitä irtaantuen (Wodak 2019). Myyttitutkimuksen näkökulmasta tällaisen kielen voi nähdä myös ”kirjaimellisen toden” ja ”totuutta heijastavan” välisenä loputtomana liikkeenä: ilmaisu on aina osittain symbolista, affekttiivista ja empiirisen tiedon tavoittamattomissa – kätkeyty kehityskulku vaatii mielikuvituksellista kielenkäyttöä (Saarinen

2020, 86–87). Symbolit voidaan kuitenkin konkretisoida sopivilla hetkillä selittämään jotakin havaittua.

Näissäkään tapauksissa ei voi sanoa mitään varmaa Perussuomalaisten poliitikkojen uskosta väestönvaihtoon. He kuitenkin sekä ammentavat oikeistopopulististen myyttien verkostosta että vahvistavat sitä normalisoidessaan väestönvaihtopuhetta ja houkutellessaan kannattajiaan ajatusmaailman pariin. Käsitelty suomalainen eskatologinen populismi asettuu täten määritelmäni mukaisesti aiempien eskatologisten kertomusten ja salaliittomyyttisten maailmanselitysten jatkumoon. Väestönvaihtomyytin teho pohjautuu osaltaan assosiaatioihin, jotka viittaavat tähän jatkumoon. Eskatologisen kehityksen pysäyttäminen vaatii näissäkin tapauksissa jatkuvan ”taistelun” korostamista ja kansan havahtumista (vrt. Griffin 1993; Saresma 2023, 282–283; Taggart 2019).

Lopuksi nostan esiin blogikirjoituksen, haastattelujen ja puolueohjelmien rinnalle sosiaalisessa mediassa kohua herättäneen ja uutisotsikoihin nousseen filosofi Jukka Hankamäen kirjan *Totuus kiihottaa* (2020). Pitkä, yksityiskohtainen ja lukuisiin akateemisiin lähteisiin nojaava Suomen Perustan julkaisema teos on jälleen erilainen tapa levittää väestönvaihtomyytin keskeisiä elementtejä ja eskatologisen populismin

lähtöoletuksia. Aiemmistä esimerkeistä poiketen Hankamäki välittää vastatietoa valtavirtaisen humanistisen tieteen tyyllillä, suuria teoreettisia kokonaisuuksia rakentaen. Väestönvaihtomyytin ilmentymiä löytyy täten Suomessa myös akateemisesti orientoituneesta tekstistä Camus’n *Le grand remplacementin* tapaan.

Hankamäen mukaan suomalaisessa yhteiskunnassa havaittava kriisiytynyt julkinen keskustelu ei selity rasismilla vaan ”reaalimaailman” käynnissä olevilla muutoksilla, jotka hän kuvaa ”valtavaksi väestöpoliittiseksi mullistukseksi, joka on sotatilanteille tunnusmerkittävästi vaikeuttanut viestintää”. Tämän ”informaatio sodan taustalla vaikuttaa kehitysmaalaisten hybridisodan käynnillinen valloitusuhanke”, joka hyödyntää kansainvälisiä sopimuksia, ”vaikka ne eivät ole tarkoitettuja oikeuttamaan laajoja väestöjen siirtoja, niin kuin ei mikään muukaan ihmiskunnan historiassa”. (Hankamäki 2020, 24–26.) Tällaiset ilmaisut osoittavat populistisen puheen sotavertauskuvallisuuden ja valitsevan tilanteen poikkeuksellisuuden. Samalla eskatologia aina opettaa, millainen uhkaavan muutoksen luonne ja seuraukset ovat. Hankamäellekin kyse on Euroopan eliitin harkitusta kansan ja kansallisvaltion vaarantavasta operaatiosta, jonka osana kiistetään ihmis-

ten ja kulttuurien erilaisuus (mt., 37, 70–71). Muutoksen taustalla vaikuttaa hänen mukaansa ”islamistinen maailmanvalloituspyrkimys” ja vuosisatoja Euroopassa jatkunut, muslimeille luonnollinen ”miekkalähetytys” (mt., 136). Kansallisuusvaltiot ”kuoletetaan kansainvaelluksiin” (mt., 147) ja ”länsimaiset ihmiset tuomitaan väistymään omista kotimaistaan” (mt., 83). ”[I]slamin tieltä ei ole paluuta” (mt., 143). Väestönvaihtomyytti siis osoittaa toimijat, toimintatavat ja päämäärät.

Abendland-myytin mukaisesti Hankamäki myös asettaa essentialisoidun Lännen ja Idän vastakkain osaksi pitkää myyttistä kertomusta, ja Eurabia-ajatuksesta lainataan kansojen luonnon sekoittuminen. Eskatologinen kertomus sisältää jälleen myyttisten tulkintojen kautta syntyvän kertomuksen asteittaisesta kehityskulusta kohti tulevaisuutta, jossa ”aitojen” kansojensa kautta määrittyvä Eurooppa on hävinnyt. Eurooppa käy läpi lopusta kertovaa muutosta, ja nykyhetki on sen kannalta kriittinen.

Tulevaisuuden kuvailun lisäksi kyse on nyky-yhteiskunnan salassa pidettyjen dynamiikkojen paljastamisesta. Tekstin salaliittomyyttisyys ilmenee selvimmän Hankamäen toteamuksessa nykytilanteesta: ”[V]äestöpoliittista kataklysmiaa harjoitetaan huomaamattomasti ja vaivihkaa: organisoidun, systemaat-

tisen ja tavoitehakuksen muutoksen aikaansaamiseksi väestössä” (Hankamäki 2020, 149). Niin ikään salaliittomyytteille tyypillisesti hän näkee EU-kritiikin vaimentamisen ”osana valtamedian suurta kollektiivista valhetta” (mt., 75). Tämä alleviivaa hänen argumenttiensa arvoa vastatietona, jolle on ominaista pyrkimys erottaa episteemisistä auktoriteeteista vaihtoehtoisella maailmanselityksellä. Se mahdollistaa ”episteemisen autonomian” (Harris 2023). Toisin kuin monet populistit, Hankamäki kuitenkin muotoilee vastatietoa tieteen perinteiden piirissä.

Lopuksi

Populismissa pyritään tuottamaan maailma, jossa esimerkiksi etnisiin perustein rajattu kansa eroaa luonteeltaan ja moraaliltaan kyseenalaisesta eliitistä. Tulkintani mukaan eskatologinen populismi vie tästä asetelmasta syntyvät johtopäätökset pidemmälle. Valta, jonka ei nähdä kuuluvan kansalle, on sille eksistentiaalinen uhka, ja tätä ilmentävät diskurssit heijastavat modernin ajan omalakisista myyttisyyttä. Ne sijoittuvat osaksi vastatietoa, joka haastaa Lännen episteemisiä auktoriteetteja. Tässä tapauksessa vastatieto selittää ja perustelee todellisuuden rakennetta lopunajan kehityksessä.

Edellä kuvasin eskatologisen populismin ominaispiirteitä nojaten varhaisempiin populismin teorioihin, joita olen katsonut myyttiteoreettisesti ja eritoten eskatologian kontekstissa. Esitin, että eskatologista populismia määrittää ”kansaksi” kutsuttuun yksikköön kohdistuva eksistentiaalinen uhka. Tällöin eskatologisen populismin voi nähdä puhuvan myyttien symbolein ja affektiivisella kielellä maailman jatkuvuutta uhkaavasta muutoksesta, tuhoisan tai utopistisen tulevaisuuden välisestä vallinnasta, historiallisten kehityskulkujen juurisyistä sekä toimijoista, jotka ovat eskatologisena aikana ratkaisevia. Tässä kehityksessä lähtöoletukset ovat usein salaliittomyyttisiä: kehityskulku loppuun on suunnitelmallinen ja pitkä projekti, toimijoilla on essentialistisia ominaisuuksia ja kätkeyty juoni on paljastettava. Uhkia saatetaan hahmotella tältä pohjalta myös esimerkiksi globalisaatiota, militarismia ja rikkaimman luokan aiheuttamaa ympäristötuhoa vastustavassa vasemmistossa, mutta selvän esimerkinä nykyisestä eskatologisesta populismista on oikeistopopulistinen väestönvaihtomyytti, jota käsittelevän artikkelin lopussa.

Oikeistopopulismin eskatologiset myytit kertovat ihannoidun, essentialistiseksi yksiköksi kuvatun ja tiettyyn ympäristöön kiinnittyvän kansan ”luonnot-

tomasta” muutoksesta ja katoamisesta. Niihin liittyy iäkkäitä salaliittoihin viittaavia perinteitä, jotka tukevat populistien kamppailua eliittiä vastaan. Myytit ovat sekä säilyviä että jatkuvasti muuttuvia. Tapausesimerkistäni huomaa, että niitä soveltavat tarpeisiinsa niin ideologiaansa alleviivaavat radikaalioikeistolaiset, diskurssien joustavuudella taktikoivat poliitikot kuin vaihtoehtotietoa tarjoavat akateemikot. Puhuessaan väestönvaihdosta he asettavat itsensä merkittäviksi tekijöiksi historiallisen muutoksen keskelle, erilleen valheellisina pitämistään episteemisistä auktoriteeteista. ”Kansojen sekoittumisen” kaltaiset käsitteet kuvaavat muutoksen luonnottomuutta. Essentialististen länsimaisten, eritoten eurooppalaisten, kansojen vastakohtaksi tuotetaan perimmäisiltä ominaisuuksiltaan yhtä helposti määrittyviä vihollisia: muun muassa EU, juutalaiset ja Lähi-idän kansat.

Eskatologinen populismi ei tietenkään tyhjene edeltävien ominaisuuksien hahmotteluun. Populismien performatiivisuuden (Moffitt 2016; Palonen 2020) huomioiden eräs mahdollinen myyttiteoreettinen sovellus olisi eskatologisen populismien yhteys rituaaleihin, mutta vasta lisätutkimus paljastaisi, ovatko tällaiset rituaalit lainkaan sidottuja eskatologisiin ajatuksiin vai populismien yleisempiin osa-alueisiin. Tähän liittyen

on huomattava myös, että tutkimani populismin rajautuessa eskatologisiin skenaarioihin myyttitutkimuksen puitteissa on hankala sanoa mitään yksityiskohdasta populaarista vaatimuksista (Laclau 2005) tai arkipäiväisestä toteutumisesta: eskatologien varoitukset ovat nähdäkseni kovin yleislaatuista eivätkä vielä itsessään sisällä esimerkiksi ”kansan havahtumista ja taisteluun ryhtymistä” tarkempaa tai pragmaattisempaa puolta. Eskatologia on ajallinen selitysmalli, josta inspiroituneena on mahdollista toimia lukemattomin tavoin.

Maailmaa merkityksellistävänä malteina myytit herättävät tunteita ja perustelevat sitoutumisen johonkin tärkeään ja elämää suurempaan. Siksi ne liittyvät kiinteästi ideologioiden edistämiseen – myös populismin ”ohuen” ideologian. Samalla ne yhdistyvät laajempaan myyttisten symbolien ja kertomusten verkostoon sekä iäkkäämpiin vastatiedon perinteisiin. Levitessään eskatologisen populismien myyttiset diskurssit asettuvatkin osaksi monenlaista vaihtoehtojatetta. Väestönvaihtomyytin kanssa limityivät yhteen muun muassa ajatukset rokotuksiin toteutettavasta väestönharvennuksesta sekä *Suuresta nollauksesta* (*The Great Reset*), jonka mukaan Maailman talousfoorumien suunnittelemalla talousuudistuksella luodaan totalitaristinen maailmandiktatuuri. Näitä salaliit-

tomyyttejä ei löydy yksinomaan oikeistopopulismista eivätkä ne liity vain radikaalioikeiston maailmankuvaan. Populismien hyödyistä ja haitoista keskusteltaessa onkin huomioitava sen tarjoama kasvualusta monille lopunajan visioille. Eskatologisessa muodossaan populismi kirjaimellisesti vaarantaa maailman, jonka on tuottanut.

VIITTEET

1. Painotan Lännen merkitsevän minulle ideaa tai projektia ja vähemmän selvärajaista maantieteellistä aluetta. En tässä artikkelissa ruodi eskatologisen populismin käsitettä muualla; mahdolliset sovellukset toisissa poliittisissa kulttuureissa vaativat jatkotutkimusta.
2. Diskurssit ovat kuitenkin tutkijoiden aineistonsa pohjalta luomia konstruktioita. Myyttisten diskurssien olemassaolo uskosta huolimatta tarkoittaa niiden havaittavaa vaikutusta maailmassa.
3. Vaikka en nojaa Palosen (2020) populismiteoriaan ja puhun rajasta ajallisena ilmiönä, hänen konseptinsa ”meidät” luovasta ”rajasta” on hahmotettavissa jatkuvasti muuttuvalla sisällöllä täyttyvän myytin rakennuspalikaksi: jokainen myytti tuottaa affektiivisin keinoin eron vastakkaisiksi katsomiinsa maailmanselityksiin.
4. Väestönvaihto on keskeisen sisältönsä osalta kuitenkin myös eräiden radikaali-islamististen tahojen tietoisesti edistämä projekti (Vidino 2020). Tämä ei tietenkään todista oikeaksi salaliittomyyttiä (joka esittää äärimmäisen, kaiken kattavan maailmanselityksen mutkikkaan ja hienosyisen todellisuuden tulkinnan sijaan), mutta kertoo siitä, kuinka jyrkillä ideoilla on kaukupohjaa ja käyttöarvoa kaikenlaisissa ääriliikkeissä.
5. Muita eskatologisen ja salaliittomyyttisen väestönvaihdon todellisuuden puolesta argumentoituja perussuomalaisia ovat muun muassa Laura Huhtasaari (Muurinen & Ståhle 2020, 87–89, 198), Teuvo Hakkarainen (STT-Yle, 2023) ja Sampo Terho, Simo Grönroos sekä Jani Makela (Saresma 2023).

AINEISTOVIITTAUKSET

Halla-aho, Jussi (2018) Facebook-päivitys 17.4.2018. <https://www.facebook.com/jussi.hallaaho/posts/1701273086659545> (Tarkistettu huhtikuussa 2023)

Hankamäki, Jukka (2020) *Totuus kiihottaa. Filosofinen tutkimus vasemmistopopulistisen valta-median tieto- ja totuusrikkisistä*. Helsinki: Suomen Perusta.

Kuru, Tuukka (2019) Pohdintoja valkonationalistisen liikkeen päämääristä ja strategiasta. <https://blogit.kansalainen.fi/pohdintoja-valkonationalistisen-liikkeen-paamaarista-ja-strategia-sta> (Tarkistettu huhtikuussa 2023)

Muurinen, Sakari & Stähle, Juha (2020) *Missä Laura, siellä ongelma*. Helsinki: Tammi.

Purra, Riikka (2021) Maahanmuutto PIIP Suomi PIIP – Poliittinen sensuuri Suomessa vuonna 2021. 28.3.2021. <https://riikkapurra.net/2021/03/28/maahanmuutto-piip-suomi-piip-poliittinen-sensuuri-suomessa-vuonna-2021/> (Tarkistettu elokuussa 2023)

Sinimusta Liike (2023) Puolueen tarkoitus. <https://sinimustaliike.fi/ohjelma/> (Tarkistettu elokuussa 2023)

STT-Yle (2023) ”Viimeiset hetket estää Euroopan muuttaminen Afrikaksi ja Lähi-idäksi ovat käsillä” – STT kävi läpi Teuvo Hakkaraisen puheenvuorot EU:ssa. *Yle* 21.7.2023. <https://yle.fi/a/74-20041945> (Tarkistettu elokuussa 2023)

Torvinen, Pekka (2019) Analyysi: Väestönvaihto on salaliittoteoria, mutta se ei estä perussuomalaisten johtoa käyttämästä sanaa. *Helsingin Sanomat* 5.7.2019. <https://www.hs.fi/nyt/art-2000006163786.html> (Tarkistettu huhtikuussa 2023)

Virtanen, Matti (2021). *Ääripäät – Mitä identiteetti politiikka hajottaa Suomea*. Jyväskylä: Docendo.

Wiik, Tiina (2021) Väestönvaihto: Salaliittoteoriaa vai todellisuutta?. 4.2.2021. <https://www.partisaani.com/columns/2021/02/04/vaestonvaihto-salaliittoteoriaa-vai-todellisuutta> (Tarkistettu huhtikuussa 2023)

LÄHTEET

Anttonen, Pertti (2005) *Tradition Through Modernity: Postmodernism and the Nation-State in Folklore Scholarship*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Barkun, Michael (2003) *A Culture of Conspiracy: Apocalyptic Visions in Contemporary America*. Berkeley: University of California Press.

Bergmann, Eirikur (2021) The Eurabia conspiracy theory. Teoksessa Andreas Önerfors & André Krouwel (toim.) *Europe: Continent of Conspiracies, Conspiracy Theories in and about Europe*. Abingdon: Routledge, 36–53. DOI: <http://dx.doi.org/10.4324/9781003048640-3>

Bergmann, Eirikur & Butter, Michael (2020) Conspiracy theory and populism. Teoksessa Michael Butter & Peter Knight (toim.) *Routledge Handbook of Conspiracy Theories*. Abingdon: Routledge, 16–27. DOI: http://dx.doi.org/10.4324/9780429452734-3_6

Birchall, Clare (2006) *Knowledge Goes Pop: From Conspiracy Theory To Gossip*. Oxford: Berg.

Birchall, Clare & Knight, Peter (2023) *Conspiracy Theories in the Time of COVID-19*. Abingdon: Routledge.

Bottici, Chiara (2007) *A Philosophy of Political Myth*. New York: Cambridge University Press.

Bratich, Jack (2008) *Conspiracy Panics: Political Rationality and Popular Culture*. New York: State University of New York Press.

Butter, Michael (2014) *Plots, Designs, and Schemes: American Conspiracy Theories from the Puritans to the Present*. Boston: De Gruyter.

Butter, Michael & Knight, Peter (2020) *Routledge Handbook of Conspiracy Theories*. Abingdon: Routledge.

Cassirer, Ernst (1946) *The Myth of the State*. New Haven: Yale University Press.

Coady, David (2007) Are conspiracy theorists irrational? *Episteme* 4(2), 193–204. DOI: <https://doi.org/10.3366/epi.2007.4.2.193>

Cosentino, Gabriele (2020) *Social Media And The Post-Truth World Order: The Global Dynamics Of Disinformation*. Cham: Palgrave Macmillan.

Csapo, Eric (2005) *Theories of Mythology*. Malden: Blackwell Publishing.

Doty, William G. (2000) *Mythography: The Study of Myths and Rituals*. Tuscaloosa: University of Alabama Press.

Ekman, Mattias (2022) The great replacement: Strategic mainstreaming of far-right conspiracy claims. *Convergence: The International Journal of Research Into New Media Technologies* 28(4), 1127–1143, DOI: <http://dx.doi.org/10.1177/13548565221091983>

Fairclough, Norman (2015) *Language and Power*. Abingdon: Routledge.

Fenster, Mark (2008) *Conspiracy Theories: Secrecy and Power in American Culture*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Forlenza, Rosario (2019) ‘Abendland in Christian Hands’: Religion and populism in contemporary European politics. Teoksessa Gregor Fitz, Jürgen Mackert & Bryan S. Turner (toim.) *Populism and the Crisis of Democracy, Volume 3: Migration, Gender and Religion*. Abingdon: Routledge, 133–149. DOI: <http://dx.doi.org/10.4324/9781315108056-9>

Frog (2015) Mythology in cultural practice: A methodological framework for historical analysis. *RMN Newsletter* 10, 33–57.

Gardell, Mattias (2021) *Lone Wolf Race Warriors and White Genocide*. Cambridge: Cambridge University Press.

Griffin, Roger (1993) *The Nature of Fascism*. Abingdon: Routledge.

Hammer, Olav (2003) *Claiming Knowledge: Strategies of Epistemology from Theosophy to The New Age*. Leiden: Brill.

Harambam, Jaron (2020) *Contemporary Conspiracy Culture: Truth and Knowledge in an Era of Epistemic Instability*. Abingdon: Routledge.

Harris, Keith Raymond (2023) Conspiracy theories, populism, and epistemic autonomy. *Journal of the American Philosophical Association* 9(1), 21–36. DOI: <https://doi.org/10.1017/apa.2021.44>

Josephson-Storm, Jason Ānanda (2017) *The Myth of Disenchantment: Magic, Modernity, and the Birth of the Human Sciences*. Chicago: University of Chicago Press.

Kandel, Maya (2021) The populist challenge to foreign policy: A transatlantic perspective. Teoksessa Karine Tournier-Sol & Marie Gayte (toim.) *The Faces of Contemporary Populism in Western Europe and the US*. Cham: Palgrave Macmillan, 239–257.

Laclau, Ernesto (2005) *On Populist Reason*. London: Verso.

Landes, Richard (2011) *Heaven on Earth: The Varieties of the Millennial Experience*. New York: Oxford University Press.

Lincoln, Bruce (2000) *Theorizing Myth: Narrative, Ideology, And Scholarship*. Chicago: University of Chicago Press.

Loch, Dietmar (2019) Populism and the radical right in Europe: The paradigmatic case of the French Front National. Teoksessa Gregor Fitz, Jürgen Mackert & Bryan S. Turner (toim.) *Populism and the Crisis of Democracy, Volume 2:*

- Politics, Social Movements and Extremism. Abingdon: Routledge, 85–100. DOI: <http://dx.doi.org/10.4324/9781315108063-6>
- McQueen, Alison (2017) *Political Realism in Apocalyptic Times*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Moffitt, Benjamin (2016) *The Global Rise of Populism: Performance, Political Style, and Representation*. Stanford: Stanford University Press.
- Motta, Matthew (2018) The dynamics and political implications of anti-intellectualism in the United States. *American Politics Research* 46(3), 465–498. DOI: <https://doi.org/10.1177/1532673x17719507>
- Mudde, Cas (2004) The populist Zeitgeist. *Government and Opposition* 39(4), 541–563. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1477-7053.2004.00135.x>
- Mudde, Cas (2007) *Populist Radical Right Parties in Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mudde, Cas (2019) *The Far Right Today*. Cambridge: Polity Press.
- Müller, Jan-Werner (2022) What, if anything, do populism and conspiracy theories have to do with each other? *Social Research: An International Quarterly* 89(3), 607–625. DOI: <https://doi.org/10.1353/sor.2022.0050>
- O’Leary, Stephen D. (1994) *Arguing the Apocalypse: A Theory of Millennial Rhetoric*. New York: Oxford University Press.
- Palonen, Emilia (2020) Ten theses on populism and democracy. Teoksessa Emmy Eklundh & Andy Knott (toim.) *The Populist Manifesto*. London: Rowman & Littlefield Publishers, 55–69.
- Pyrhönen, Niko & Valaskivi, Katja (2020) Radikaalioikeisto käyttää hyväkseen hybrididiä mediatalaa salaliittoteoreettisen ajattelun levittämiseksi. *Politiikasta*. <https://politiikasta.fi/radikaalioikeisto-kayttaa-hyvakseen-hybrididiamediatalaa-salaliittoteoreettisen-ajattelun-levittamisessa/> (Tarkistettu huhtikuussa 2023)
- Robertson, David G. (2016) *UFOs, Conspiracy Theories and the New Age: Millennial Conspiracism*. London: Bloomsbury Academic.
- Robertson, David G. (2022) Crippled epistemologies: Conspiracy theories, religion, and knowledge. *Social Research: An International Quarterly* 89(3), 651–677. DOI: <https://doi.org/10.1353/sor.2022.0052>
- Rovira Kaltwasser, Cristóbal (2019) How to define populism? Reflections on a contested concept and its (mis)use in the social sciences. Teoksessa Gregor Fitz, Jürgen Mackert & Bryan S. Turner (toim.) *Populism and the Crisis of Democracy, Volume 1: Concepts and Theory*. Abingdon: Routledge, 62–78. DOI: <http://dx.doi.org/10.4324/9781315108070-5>
- Saarinen, Toni (2018) *Kuinka monesta tehdään yksi: Uuden maailmanjärjestyksen salaliittoteorioiden myyttiset diskurssit*. Pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto. <https://helda.helsinki.fi/items/b3fee5d6-b632-4526-a5bd-1e3abe2c2a28> (Tarkistettu kesäkuussa 2024)
- Saarinen, Toni (2020) Salaliittomyytin synkkä maailma. Pinnan ja syvätason vuorovaikutuksesta. Teoksessa Petja Kauppi & Ulla Piela (toim.) *Tuolla puolen, siellä jossain. Käsitteitä kuvitelluista maailmoista*. Helsinki: SKS, 82–98.
- Saresma, Tuija (2023) Perussuomalaiset ja väestönvaihto – kulttuuri, ”rotu” ja sukupuoli salaliittoteoriassa. Teoksessa Ari-Elmeri Hyvönen & Niko Pyrhönen (toim.) *Salaliittoteorioiden politiikat*. Tampere: Vastapaino, 253–286.
- Snow, David A. & Bernatzky, Colin (2019) The coterminous rise of right-wing populism and superfluous populations. Teoksessa Gregor Fitz, Jürgen Mackert & Bryan S. Turner (toim.) *Populism and the Crisis of Democracy, Volume 1: Concepts and Theory*. Abingdon: Routledge, 130–145. DOI: <http://dx.doi.org/10.4324/9781315108070-9>
- Stoica, Mihnea Simion (2017) Political myths of the populist discourse. *Journal for the Study of Religions and Ideologies* 16(46), 63–76.
- Suojelupoliisi (2020) *SUPO 2020 Vuosikirja*. <https://supo.fi/documents/38197657/40760236/Supo+Vuosikirja+2020.pdf/70e75573-0726-f76c-846c-be661887c9db/Supo+Vuosikirja+2020.pdf> (Tarkistettu elokuussa 2023)
- Taggart, Paul (2019) Populism and ‘unpolitics’. Teoksessa Gregor Fitz, Jürgen Mackert & Bryan S. Turner (toim.) *Populism and the Crisis of Democracy, Volume 1: Concepts and Theory*. Abingdon: Routledge, 79–87. DOI: <http://dx.doi.org/10.4324/9781315108070-6>
- Thalmann, Katharina (2019) *The Stigmatization of Conspiracy Theory since the 1950s: ‘A Plot to Make Us Look Foolish’*. Abingdon: Routledge.
- Uscinski, Joseph E. & Parent, Joseph M. (2014) *American Conspiracy Theories*. New York: Oxford University Press.
- Vidino, Lorenzo (2020) *The Closed Circle: Joining and Leaving the Muslim Brotherhood in the West*. New York: Columbia University Press.
- Wodak, Ruth (2015) *The Politics of Fear: What Right-Wing Populist Discourses Mean*. Los Angeles: Sage.
- Wodak, Ruth (2019) The micro-politics of right-wing populism. Teoksessa Gregor Fitz, Jürgen Mackert & Bryan S. Turner (toim.) *Populism and the Crisis of Democracy, Volume 2: Politics, Social Movements and Extremism*. Abingdon: Routledge, 11–29. DOI: <http://dx.doi.org/10.4324/9781315108063-2>
- Woods, Dwayne (2014) The many faces of populism: Diverse but not disparate. Teoksessa Dwayne Woods & Barbara Wejnert (toim.) *The Many Faces of Populism: Current Perspectives*. Bingley: Emerald Publishing, 1–26. DOI: <http://dx.doi.org/10.1108/S0895-993520140000022001>
- Ylä-Anttila, Tuukka (2018) Populist knowledge: ‘Post-truth’ repertoires of contesting epistemic authorities. *European Journal of Cultural and Political Sociology* 5(4), 356–388. DOI: <http://dx.doi.org/10.1080/23254823.2017.1414620>
- Yuval-Davis, Nira (2019) Autochthonic populism, everyday bordering and the construction of ‘the migrant’. Teoksessa Gregor Fitz, Jürgen Mackert & Bryan S. Turner (toim.) *Populism and the Crisis of Democracy, Volume 3: Migration, Gender and Religion*. Abingdon: Routledge, 69–77. DOI: <http://dx.doi.org/10.4324/9781315108056-5>
- Önnerfors, Andreas & Krouwel, André (2021) Between internal enemies and external threats: how conspiracy theories have shaped Europe – an introduction. Teoksessa Andreas Önnerfors & André Krouwel (toim.) *Europe: Continent of Conspiracies, Conspiracy Theories in and about Europe*. Abingdon: Routledge, 1–22. DOI: <http://dx.doi.org/10.4324/9781003048640-1>

FM **Toni Saarinen** on Helsingin yliopiston väitöskirjatutkija, joka tutkii modernin ajan maailmanloppudiskursseja. Saارين folkloristiikan pro gradu -tutkielma vuodelta 2018 käsitteli salaliittoteoreettisuutta myyttitutkimuksen kehyksessä. Hänen laajempi tavoitteensa on nykyisen länsimaisen myyttisen ajattelun monipuolisuuden kartoittaminen sekä myyttien ja tieteen epistemologisen rajanvedon haastaminen.

Tämä artikkeli on kirjoitettu osana ”End of the World Narratives and Discourses in Modernity” -väitöskirjaprojektia, ja sen valmistumista on edesautannut Koneen Säätiön myöntämä apuraha.